

Revize kvalitativního přístupu v kontextu rozvoje smíšeného výzkumu

Review of qualitative approach in the context of mixed-methods research development

Kateřina Machovcová^{1*}

¹Ústav pro profesní rozvoj pracovníků ve školství, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova

---

Abstrakt

Kvalitativní výzkum si v našem vědeckém bádání vydobyl svou jistou pozici. Jakkoliv se někdy může zdát, že přetrvává odlišení na ty, kdo preferují kvalitativní přístup a na ty kdo preferují kvantitativní perspektivu, v praxi velmi často dochází k používání obou přístupů, ať už paralelně nebo konsekutivně, v rámci jednoho výzkumného projektu. Tuzemská i zahraniční literatura již na tento trend reaguje a mluví se o tzv. třetím paradigmatu (mixed-methods, v Česku obvykle smíšený nebo integrovaný přístup). V následujícím článku uvedu rovinu uvažování nad kombinací kvalitativního a kvantitativního přístupu, přičemž k tématu přistupuji z pozice kvalitativního přístupu. Souhrn východisek kvalitativního přístupu na základě interpretativní pozice bude následován aktuálními diskusemi týkajícími se smíšeného výzkumu. Záměrem textu je předložit především zahraniční zdroje uvažující nad teoretickými východisky výzkumné praxe. Text tak může být inspirativní pro doplnění a rozvoj probíhajících diskusí v českém prostředí.

Klíčová slova: kvalitativní přístup, kvantitativní přístup, smíšený přístup, kritická psychologie

Abstract

Qualitative research has achieved a distinct position in the scientific conduct. Even though it might seem that there is still a dividing line between those focused on qualitative perspective and those preferring quantitative methods, in practice both approaches are often combined. In international literature this trend is reflected in the formulation of so-called third paradigm named mixed-methods. However tensions still remain and the international debate continues. This theoretical study departs from the qualitative research position and shares a reflection on some issues that might come up when trying to combine both qualitative and quantitative methods. In the first part of the following text principles for interpretative qualitative research tradition will be reviewed, theoretically embedded primarily in critical psychology. This philosophical standpoint dwelling in broader critical perspectives invites researchers to focus on complex data that are openly sensitive towards particular context, and analyze

---

* Korespondenční autor: Kateřina Machovcová, Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, M.Rettigové 8, Praha 1, 116 39
E-mail: katerina.machovcova@pedf.cuni.cz

even extraordinary details. Qualitative researchers are interested in ambiguous moments, tensions, but also silences and omitted positions. They uncover dichotomies and false differentiation. Some inspiration for conducting qualitative research in interpretative tradition is offered, as well as example of research using both qualitative and quantitative methods with contradictory results is provided. So this part concludes with stating importance of knowing ones position towards research and its possibilities. It also suggests that the basis for mixing methods is not smooth, even if the respective parties are interested in mutual collaboration and do not leave the option of mixing aside as such. In the next part of the text, overview on current debates on mixing methods resulting in establishing so-called third research paradigm is provided. While qualitative approach to research is typically embedded in interpretative paradigm, quantitative approaches tends to be embedded in positivism and related streams of thought. In order to reconcile possible contradictions some authors prefer to adopt a position called epistemological pragmatism. This enables to leave the discussion on inherent tensions between qualitative and quantitative approach based on epistemological differences and utilize respective methods to be able to fully engage their benefits and overcome disadvantages of each of them. On the other hand other authors acknowledge the possible epistemological conflicts and tensions and suggest to work with and through them, in the tradition described as dialectic pluralism. In this sense it seems difficult to use any method as just method, without the epistemological position that it might evoke. Overall the aim of the study is to introduce international debates evolving around theoretical background of research conduct with focus on interpretative qualitative paradigm and mixed methods. Thus the text can be inspiration and supplement for current debates in the Czech context.

Keywords: qualitative approach, quantitative approach, mixed-methods, critical psychology

---

Úvod

V úvodu textu připomenu některá myšlenková východiska kvalitativního výzkumu, která jsou důležitá pro jeho uplatňování nad rámec prostého využití ne-numerických metod. Zhruba od 80. let v zahraničí a spíše až s koncem 90. i našem regionu se spolu s rozvojem kritických proudů v psychologii stává výrazně rozšířenější i kvalitativní přístup k výzkumu (historii kvalitativního výzkumu u nás zpracovala například Spalová, 2006). Zatímco psychologie je dítětem modernity, kritické proudy se snaží reflektovat postmoderní myšlení. Základními předpoklady moderní vědy jsou poznatelnost světa, víra v univerzální vlastnosti světa, víra v pravdu a přesvědčení, že vědecké poznání přináší pokrok (Bačová, 2000, 2009). Velké množství výzkumu i v současnosti vychází z těchto předpokladů, psychologie kvůli tomu ale může být chápána jako odtržená od běžného života s jeho nesourodým a často nevyzpytatelným fungováním. Přílišná redukce pak může vyvolávat otázku, zda má psychologické poznání přínos pro veřejnost a aplikaci v každodenním životě (Kvale, 1992). Kritičtí psychologové zpochybňují možnost studovat svět nezávisle na pozorovateli a logika mainstreamového, často na kvantitativní metodologii založeného výzkumu, podle nich vede k redukci materiálu na zvladatelné proporce, abstrakci z vybraných získaných dat, přílišnému individualismu a utvrzování nerovností. Přístup mající

kořeny v pozitivistickém, resp. postpozitivistickém smýšlení, může vést až k totálnímu rozmělnění výzkumného kontextu a významných vztahů. Takto kritizovány ale nejsou konkrétní postupy využití metod, ale samotné hodnoty a východiska porozumění poznání, jež následně ovlivňují použité metody. Kriticky pracující vědci a vědkyně tedy neodmítají kvantitativní metody jako takové, ale zaměřují se na kontext a integritu dat (Banister et al., 1994).

Jakkoliv se může zdát, že vše důležité o praxi kvalitativního výzkumu již bylo řečeno a není třeba jej specificky reflektovat, domnívám, že za pozornost stojí zamyslet se právě nad tím, jak jsou kvantitativní a kvalitativní přístupy využívány nejen s ohledem na rozmanité metody, ale na celkový postoj vědce či vědkyně k realizaci výzkumu. Taková úvaha získává na významu právě s rozvojem a teoretickým ukotvováním smíšeného přístupu. Následující text sumarizuje specifika poznávání v kvalitativně vedeném výzkumu a připravuje tak prostor pro diskusi nad ne-možností prolnutí různorodých hledisek při využití smíšeného přístupu (mixed-methods).

Kvalitativní přístup a jeho specifika

Podle Marecek (2003) kvalitativní výzkum produkuje jiné poznání. Přímo v úvodu svého textu proto autorka vyjasňuje, že nepoužívá termín kvalitativní metody, ale kvalitativní pozice, protože kvalitativní přístup pro ni indikuje mnohem více než pouhé zapojení konkrétních metod. Nejedná se pouze o kvantitativní výzkum bez čísel, uplatňuje se jiná epistemologie zaměřená na podrobné zkoumání subjektivity, vědomé aktivity a zkušeností zakotvených v kontextu reálného života. Se změnou konceptualizace podpořenou rozvojem kvalitativních metod psychologie přestává být odpovědná meta-teoriím přírodních věd, ale vůči společenské praxi (Kvale, 1992, s. 51): „*Přesouvá význam z konfrontace s přirozeností na konverzaci mezi lidmi, ze zkoumání objektivní reality k vyjednávání významů.*“

V souvislosti s návratem k výraznějšímu využívání kvalitativních metod, které mají v psychologii dlouhou historii, primárně nebyl zdůrazňován jiný technický postup, ale jiná politická a morální východiska výzkumu, tedy posun od instrumentálních a manipulativních přístupů k posílení vzájemnosti a vztahovosti, spoluatorství a v případě kritických a feministických postupů také od regulace a podřízení k emancipaci (Burman, 1997). Specifikem souvisejícím s kritickým myšlením je přisuzování pozice v rámci diskuse, ne pravdy. Kvalitativní výzkum si nečiní nároky na konečná a univerzální tvrzení a umožňuje zachycovat fenomény charakteristické neopakovatelností a jedinečností. Kvalitativní výzkum tak umožňuje spravedlivěji zakomponovat zkušenosti všech osob zúčastněných ve výzkumu (McLeod, 2001).

Rozmanitost filozofických tradic (například fenomenologické, sociálně konstrukcionistické, diskursivní, feministické přístupy) sjednocuje interpretativní charakter a výzva pozitivistickému předpokladu bezprostředního vztahu mezi světem a procesy poznávání (Burman, 1997), zároveň jsou tyto tradice rozdílné v dalších aspektech (například zaměření na jazykové praxe, textualitu, či naopak tělesnost, koncepce aktérství/agency), což je hodnoceno jako pozitivní vklad kvalitativního přístupu (Mason, 2002, b).

Pro rekapitulaci porozumění kvalitativnímu přístupu je užitečný soupis charakteristických rysů, který poskytuje například Mason (2002, b, s. 3 – 4):

- a) Zakotvení ve filozofické pozici, která je v širokém slova smyslu interpretativní, tzn., zabývá se tím, jak je sociální svět interpretován, chápán, zažíván, produkován a konstituován. Různé

směry kvalitativního přístupu mohou tyto elementy zapojit rozdílným způsobem, ale všechny vnímají alespoň jeden z nich jako smysluplný v komplexním a mnohvrstevnatém sociálním světě.

- b) Založení na metodách získání dat, které jsou flexibilní a citlivé vůči kontextu, v němž jsou produkována.
- c) Využívání takových metod analýzy, vysvětlení a argumentování, které zahrnují porozumění komplexitě, detailu a kontextu. Kvalitativní přístup má za cíl produkovat plná a kontextuální porozumění na základě bohatých a detailních dat.

Každou definici kvalitativního přístupu je však nutné nahlížet s odstupem, protože zatímco kvantitativní výzkum obvykle usiluje o dosažení prediktability a kontrolovatelnosti, kvalitativní výzkum zdůrazňuje rozdíl mezi objektem studia a způsoby, jakými jej reprezentujeme. Kvalitativní přístup tento problém přijímá a usiluje o systematickou práci s ním, ne proti němu (Banister et al., 1994, Burman, 1997).

Postupy využívané v kvalitativním výzkumu

Mnohost filozofických tradic se odráží i v neexistenci jediné kvalitativní metody, naopak praxí je pluralita přístupů a stále narůstající diverzita i v praktické aplikaci. V souvislosti s nejvýraznějšími metodologickými trendy v sociální psychologii uvádí Brown a Locke (2008) následující čtyři okruhy rozvíjející se výzkumné praxe: tematická analýza, psychosociální výzkum, post-foucaultovská analýza a konverzační analýza. Za dominantní přístupy potom tito autoři považují varianty diskursivní analýzy (např. diskursivní psychologie, foucaultovská diskursivní analýza) a zakotvené teorie (interpretativní fenomenologická analýza a tematická analýza).

Jak již bylo zmíněno výše, pluralita přístupů a aplikací je v kvalitativním výzkumu chápána spíše jako přínos než jako nedostatek rigoróznosti. Mnoho otázek se obvykle váže na postupy analýzy. Obecně platí, že jakékoliv přesné návody jsou limitující, až v podstatě nemožné. Jak uvádí Mason (2002, b), realizace kvalitativního přístupu vyžaduje především intenzivní osobní zaangažování úzce provázané se systematickou reflexivitou. Z její zkušenosti kvalitativní výzkum není možné vyučovat na základě předání podrobných návodů „jak na to“, naopak je nezbytné podpořit rozvoj klíčových dovedností, jako kritické a zároveň produktivní a kreativní smýšlení, schopnost aktivně rozpoznat a konfrontovat nosná témata získaného materiálu, citlivost vůči intelektuálním, praktickým, morálním a politickým významům (Mason, 2002, b). I když potenciál kvalitativních metod dává prostor pro kontextuálně ukotvený, detailní, sociálně orientovaný a politicky informovaný výzkum, je zřejmé, že samotná volba metod negarantuje kvalitní výsledky (Burman, 1997, Brown & Locke, 2008). Pro ty je právě nezbytný rozvoj kritického a reflexivního myšlení na straně výzkumníků a výzkumnic.

Kriticky pojaté zkoumání v psychologii usiluje o méně strukturované formáty, které se vyznačují vysokou mírou inkluze a angažovanosti všech zúčastněných a především facilitují prostor pro výpověď respondentů (Gough & McFadden, 2001). Disman (1998) upozorňuje, že o redukci dat de facto rozhodují přímo respondenti. Vybírají, co považují za relevantní, případně

co jsou ještě ochotni sdělit a co už ne. K tomu se přidává role subjektivního pojetí výzkumníka při zpracování dat do konečné podoby analýzy. Poněkud vyhraněnou pozici prezentují například Glaser a Strauss (1967) tvrdící, že neaktivnější z kvalitativních výzkumníků mohou napsat metodologický článek „z hlavy“ bez jakéhokoliv sběru dat a jejich kódování, protože jednoduše tento výzkumník ví, co ví, prožil zkušenost výzkumu a byl úspěšný. Když výzkumník píše takový článek, provádí prostě terénní výzkum sám na sobě (Glaser, Strauss, 1967, cit. podle Mason, 2002, b).

Jaká jsou alespoň základní vodítka, kterých se při realizaci kvalitativního výzkumu držet? Kriticky pojatý výzkum by se podle Gougha a McFadden (2013, s. 70) měl zabývat:

- a) zdůrazněním variabilních, komplexních a často i ambivalentních kvalit lidské zkušenosti;
- b) umístěním jednotlivců/výzkumníků v širším společenském kontextu;
- c) nabídkou poznání, které je částečné, nekompletní a kritické;
- d) zpochybňováním existujících nerovností ve společnosti;
- e) zviditelněním souvisejících osobních a kontextuálních elementů v rámci výzkumu;
- f) dekonstrukcí mýtu (sociální) psychologie jako přírodní vědy.

Dalším inspirativním rámcem pro analýzu jsou strategie používané při dekonstrukci textu, které sumarizuje Martin (1990, podle Czarniawska-Joerges, 2004):

- a) rozbor dichotomií a poukázání na falešné odlišování (např. soukromý – veřejný, příroda – kultura);
- b) prozkoumávání ticha – co není řečeno (např. kdo nezaujímá pozici mluvčího, koho zahrnuje používání my);
- c) vnímavost vůči rozporům a disonancím, místa, kde text nedává smysl nebo nenavazuje;
- d) zaměření na neobvyklé, odcizené prvky textu – limity představitelného, přípustného;
- e) interpretace metafor jako mnohovýznamových zdrojů;
- f) analýza dvojvýznamů, mohou poukazovat na nevědomý podtext, často sexuálního charakteru;
- g) odlišení specifického zkreslení pro danou skupinu/oblast nahrazením hlavních elementů textu.

Takto volně pojaté postupy realizace výzkumů nelze akceptovat bez širší diskuse na téma reliability, jehož standardní význam je ze strany poststrukturalistických autorů a autorek zpochybňován. Jak píše Søndergaard (2002, s. 187): „*Postmoderně inspirovaná empirická analýza není něčím, co lze získat jako určitou techniku. Nemůže být opakovaná příliš často a nejsou k dispozici předpisy na kreativní analýzu v tomto žánru.*“

Příklady analýz, které Søndergaard (2002) uvádí dále v citovaném textu, nejsou prezentovány jako přímo přenositelné techniky, ale jako inspirativní přístupy k výzkumu. K reliability se vyjadřuje i Boyatzis (1998) a zmiňuje například obvyklý požadavek na konzistenci analýzy ve smyslu shody mezi více osobami zkoumajícími a kódujícími text. To ovšem naráží na problém odlišné úrovně teoretických znalostí, resp. praktických zkušeností, což je především zjevné u témat neobvyklých, nedostatečně teoreticky rozpracovaných atp. Jak ověřit reliability v době, kdy je čím dál tím běžnější specializace jednotlivců, a tudíž je pravděpodobné, že v analýze si všimnou výrazně jiných „kódovatelných“ momentů? Celá řada otázek souvisejících s kvalitativní praxí tak vyžaduje další pozornost. Patří mezi ně i téma možnosti generalizace výsledků, které je na jedné straně v případě kvalitativního výzkumu a priori odmítnuto, ale například Mason (2002, b) nebo Marecek (2003) předkládají jiný pohled vedený oceněním detailní a hutné analýzy, která může zobecnitelnost závěrů podporovat.

Možnosti a rizika propojení kvalitativního a kvantitativního výzkumu

Charmaz a Henwood (2008) navazují na práci Willig a Stainton Rogers uvedením dvou možných směrů využití kvalitativní metodologie: zatímco „Q“ znamená angažování v induktivních otevřených přístupech cílených na porozumění, „q“ znamená využití nenumernických přístupů v rámci výzkumu založeného na dedukci a hypotézách. V prvním případě jde tedy v souladu s tvrzeními Marecek (2003) a Burman (1997) a dalších autorů a autorek o úsilí angažovat se v komplexní změně, v druhém případě jde o integraci kvalitativních technik v rámci pozitivistického přístupu.

Jak uvádí například Gough a McFadden (2013), existují také příklady kriticky použitého kvantitativního výzkumu. To reflektuje například přístup feministických výzkumnic, původní upřednostňování kvalitativních postupů je nověji kombinováno s využitím kvantitativních strategií (Henwood & Pidgeon, 1995).

Zmiňme v této části krátce český kontext. Například Disman (1998) považuje kvalitativní a kvantitativní výzkum za vzájemně komplementární, účelem prvního je porozumět a účelem druhého testovat validitu porozumění. Podle Hendla (2005) se prosazuje mínění, že kvalitativní a kvantitativní výzkum přispívají každý po svém k rozšiřování našich znalostí o člověku a sociálním světě, namísto kontradikcí je možné využít jejich vzájemné doplňování se. Jak se v novějších učebnicích psychologické metodologie objevuje „mix“ obou metod, tak aby se vzájemně doplňovaly, zmiňuje například Heller (2006). Loučková (2010) konstatuje, že integrativním paradigmatem byla překonána dichotomie pozitivistického a interpretativního přístupu.

Komplementárnost obou perspektiv Burman (1997) vnímá jako zahlazování faktu, že kvalitativní a kvantitativní přístup mohou být realizovány v rámci zcela odlišného pojetí, a jejich výsledky tak mohou být vzájemnou výzvou spíše než doplněním. Kombinaci obou přístupů tedy podle některých autorů není možné chápat jako a priori bezproblémovou. Marecek uvádí studii Al-Krenawi a Wiesel-Lev (1999, cit. podle Marecek, 2003) týkající se obřízky u arabských beduínek. Zatímco dotazníkové šetření s uzavřenými otázkami indikovalo akceptování této praxe bez uvádění negativních konsekvencí, nestrukturované rozhovory poukázaly na mnohem komplexnější a méně jednoznačné vnímání a upozornily na řadu psychologických a sociálních následků této procedury.

Není však možné tvrdit, že kvalitativní výzkum umožňuje „nalézt více“, rozdíl mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem totiž nelze kvantifikovat, vychází z jiného rámce pro interpretaci (Burman, 1997), jak jsme zmínili výše v diskusi nad východisky interpretativního paradigmatu.

Jeví se tedy jako nezbytné zvažovat epistemologickou pozici osoby, která výzkum realizuje, a umístění do teoretických východisek konkrétní studie. Například předchozí zkušenosti či vzdělání v duchu pozitivistické tradice výzkumu mohou vést ke zcela odlišné aplikaci kvalitativního přístupu, obvykle spíše ve smyslu exploračního předvýzkumu, takové pojetí nenaplnuje očekávání od kvalitativního výzkumu uvedená výše (viz Kvale, 1992, McLeod, 2001, Marecek, 2003). Banister et al. (1994) také argumentují tím, že kvalitativní výzkum představuje jiný druh zkoumání, který vyžaduje jiná kritéria hodnocení kvality než kvantitativní výzkum (např. reprezentativita, reliabilita, validita), což potvrzuje i Burman (1997) tvrzením navazujícím na Kuhnovu koncepci nepoměřitelnosti (noncommensurability) nových paradigmat. Jak ovšem

podotýká Mason (2002, b), ani kvantitativní výzkum není nijak unifikován, i zde může docházet ke kombinaci různých filozofických tradic. V praxi to tedy znamená, že konkrétní výzkum vždy musí být citlivý vůči tomu, jaké různé metody a přístupy k nim kombinuje v daném okamžiku a zda je jejich využití podloženo vlastním záměrem dané studie.

Východiska smíšeného přístupu k výzkumu

Smíšený přístup se v posledních letech vyvinul natolik, že není možné mluvit pouze o více či méně nahodilé a občasné kombinaci obou přístupů, někdy popisované v kontextu designu více metod (multi-method design), ale o prosazování třetího svébytného paradigmatu výzkumu (Teddlie & Tashakkori, 2009). Otevřenou otázkou je i to, nakolik ve smíšeném výzkumu je vhodné integrovat analýzy získané odlišnými způsoby.

Propojení kvantitativního a kvalitativního přístupu v základu výzkumného projektu může mít řadu přínosů, například vyšší přesnost dat, komplexita popisu studovaného fenoménu, omezení zkreslení typických pro výzkumy založené na jednom druhu metod (Denscombe, 2008). Je umožněno zkombinovat reprezentativní zjištění s nuancovaným vzhledem kvalitativní analýzy (Wheeldon, 2010). V praktické rovině mohou být různé metody využity paralelně i sekvenčně, důraz je kladen na jejich postupování a na analýzu výsledků, která usiluje o integraci, ne pouze o samostatné vyhodnocení vůči konkrétní fázi výzkumu. A právě důraz na integrování výsledků a propojení analýzy dat získaných odlišnými metodami přináší i otázky epistemologické. Tedy týkající se kombinovatelnosti metodologických přístupů spojovaných typicky s kvalitativním – přístupy založené na interpretativním pojetí - resp. kvantitativním – přístupy vycházející z pozitivistické tradice - pojetím. Praxe smíšeného výzkumu bývá z těchto důvodů převážně spojována s epistemologickým pragmatismem.

Řada autorů, mezi nimi například Griffin a Museus (2011) jako výchozí pozici při realizaci výzkumu vnímají přímou opozici mezi kvalitativními přístupy a kvantitativními přístupy a považují tedy za nemožné, aby typický kvalitativní vědec či vědkyně akceptovali východiska poznání využívaná při kvantitativních metodách a naopak. O rozporech a kritické diskusi vedené z kvalitativní pozice jsme diskutovali v první části tohoto textu, a ačkoliv v praxi je situace v zásadě smířlivější, je zřejmé, že epistemologicky odlišné pohledy přetrvávají. Pro překonání kvanti-kvali disonance navrhuji uvedení autoři zaujmout pragmatické stanovisko, které utilitárně napomůže maximalizovat výhody obou přístupů a minimalizovat jejich nevýhody. Paradigmatičtí pragmatisté tak opouštějí jeden jasný filozofický náhled na poznání a integrují předpoklady a strategie z obou zejména s ohledem na efektivní realizaci výzkumného projektu. Hall (2012) ale navrhuje spíše hledisko realistické, tedy takové, které v jeho pojetí kombinuje porozumění komplexitě sociálních jevů a jejich interpretativní charakter, ale zároveň nerezignuje na potenciál výzkumu v objasňování. Někteří autoři dokonce vnímají mixed-methods výzkum jako post-paradigmatický (Wheeldon, 2010), nebo a-paradigmatický, jednoduše paradigma nevyžadující, což je ovšem problematické a rezonuje to s dřívějšími diskusemi o (ne)existenci neutrální výzkumné pozice. To, že někteří výzkumníci o své paradigmatické pozici nemluví, neznamená, že žádnou nemají, jen není jasně artikulovaná v jejich publikacích (Hall, 2012). Brymanova (2007) analýza však ukazuje, že v praxi smíšeného výzkumu jsou některé přístupy kvalitativního a kvantitativního výzkumu méně využívány. Například diskursivní analýza byla využita pouze

v pěti člancích z 232, které analyzoval. To naznačuje, že v praxi pragmatický přístup může vést k určité selekci perspektiv, čímž jsou některé možné rozpory mezi kvalitativními a kvantitativními přístupy obcházeny.

Jinou perspektivu pak prezentuje například Burke (2015), který navrhuje zaujmout filozofickou pozici, kterou nazývá dialektický pluralismus. Tento přístup chápe jako meta pohled usilující o aktivní reflexi odlišností a stěžejních hodnot v každém z přístupů, s cílem dosáhnout takového porozumění, které je vnímavé vůči tenzím a zároveň umožňuje posílit výzkum přínosy každého z přístupů. Doporučením tohoto přístupu je tedy srovnatelně významně vnímat různorodé pozice, tedy neupřednostňovat ani kvantitativní, ani kvalitativní přístup (a ten druhý v kontextu mixed využít jako doplněk), ale snažit se o neustálou interakci obou přístupů a jejich, samozřejmě vnitřně ještě více rozmanitých, výchozích perspektiv.

V závěru této části ještě shrnu některé praktické problémy s realizací mixed-methods. Podrobněji je zkoumá například Bryman (2007), který se zabývá tím, jak doopravdy integrovat kvalitativní a kvantitativní přístup tak, aby spolu vedly dialog, obohacovaly se a nešlo pouze o testování zjištění vůči sobě navzájem. Bryman (ibid.) identifikuje oblasti, které kladou překážky integraci kvalitativních a kvantitativních přístupů. V jeho pojetí se jedná se o vnitřní aspekty obou přístupů, institucionální kontext a dovednosti konkrétního výzkumníka či výzkumnice. Na základě provedené studie vyhodnocující výzkumy vedené smíšeným přístupem pak popisuje následující konkrétní problémy v integraci, spadající do uvedených kategorií.

Vnitřní aspekty:

- a) struktura vlastního výzkumného projektu; například jasně strukturovaný projekt může omezovat typicky volnější kvalitativní část;
- b) ontologické bariéry; příklad, kdy kvalitativní data ukazují subjektivní konstrukci zkoumaného fenoménu, zatímco kvantitativní data dokazují jednoznačnou existenci problému;
- c) uzávěrky; odlišný rytmus zpracování jednotlivých částí výzkumu, například dotazníkové šetření bude rychleji ve fázi dostatečně pokročilé k publikování.

Institucionální kontext:

- a) kvalitativní i kvantitativní přístupy mohou mít odlišné posluchače/čtenáře, favorizující určité téma či přístupy;
- b) publikační náležitosti; preference některých časopisů publikovat především kvantitativní/kvalitativní texty, omezení rozsahu textu nedostatečné pro rozvinutou analýzu smíšeného výzkumu.

Dovednosti konkrétní výzkumníka či výzkumnice:

- a) osobní metodologické preference;
- b) osobní dovednosti; týmy složené ze specialistů na oblasti kvalitativních/kvantitativních technik mohou snižovat míru integrace výstupů;
- c) povaha získaných dat; některá získaná data mohou výzkumníci považovat za zajímavější;
- d) problém se vzory; nedostatek existujících studií, které by prezentovaly podařenou integraci zjištění.

Kvalitativní perspektiva

Jednou z autorek, které se snaží o integraci obou přístupů a vycházejí při tom primárně z kvalitativní pozice, je Nagy Hesse – Biber (2010). Ta problematizuje využívání výzkumu, kdy je kvalitativní část využita pouze jako doplněk pro kvantitativní analýzu a zabývá se tím, jak realizovat výzkum primárně vycházející z různých kvalitativních východisek, kdy integrace obou přístupů slouží kvalitativním epistemologickým východiskům jako je přesvědčení o sociální konstrukci reality, zahrnutí subjektivní zkušenosti a hledání komplexních vazeb. Přiklání se tak k rovině poznání, kterou jsem v základních východiscích uvedla v úvodu textu, a ukazuje odlišný přístup, než naznačený epistemologický pragmatismus smíšeného přístupu.

Co je vlastně třeba k „dobré“ analýze kvalitativních dat, když výzkumníci a výzkumnice v této oblasti otevřeně nepodávají návody, jak v analýze postupovat. Jak píše Mason (2002, a, s. 4): *„Studenti potřebují rozvíjet aktivní schopnosti, které zahrnují identifikaci klíčových témat, rozhodnutí, jak s nimi dále naložit a porozumění intelektuálním, praktickým a politickým implikacím různých způsobů práce s nimi. Pasivní následování metodologických předpisů není dovedností, kterou bych podporovala v budoucích výzkumnících, kteří se mají učit samostatnému a aktivnímu rozpoznávání, konfrontování a rozhodování se o klíčových bodech výzkumu.“*

Rozvíjení kritického a produktivního přístupu k výzkumu odpovídá výzvám kvalitativního výzkumu v dnešní době. Jak píše Charmaz (2006), interpretativní přístupy k výzkumu dávají velký prostor pro neurčitost, předkládají zájem o porozumění vzorcům a koncepcím, které využívá i imaginace spíše než lineární a kauzální zdůvodňování směřující k vysvětlení. Ve své provokativní knize *Po metodě* (2004) uvažuje Law o performativním charakteru metod sociálního výzkumu. Nejsou pouze nástroji poznání, více či méně dokonalými technikami, ale prostředníky, skrze něž je realita vytvářena. Ne jenom již zmíněný vstup subjektivity výzkumníka či výzkumnice, ale metoda sama se podílí na konstrukci sociálního světa. Od pojetí výzkumu, který má za výchozí podmínku neutralitu a objektivitu výzkumných týmů, přes kritické pojetí role výzkumníka, docházíme k reflexi metody samotné. Law (ibid.) si klade zásadní otázku: dokážeme si představit metodu, která bude hledat ne-konečné, ne-opakovatelné, ne-stabilní? Jinými slovy, která bude reflektovat reality, v nichž žijeme?

Jak již bylo zmíněno výše, rozhodně není vedena válka proti kvantitativním metodám. Kvantitativní přístup i pozitivistická tradice mají v současné psychologii svoje nezastupitelné a užitečné místo. Kam jinam a jak se však metody a jejich využití mohou posunout? Law (2004) například zmiňuje dědictví romantismu a uvědomění si faktu, že svět je tak bohatý, že naše teorie vždy zachytí pouze malou část. V podobném duchu se rozvíjí i argumentace poststrukturalistů, což je pojetí, z něhož v této práci vycházím. Law (ibid.) ovšem celou diskusi posouvá na jinou rovinu, a to konstatováním, že diskutovat není možné pouze o metodě či sadě technik, dokonce ani o filozofii použití metody, tedy metodologii. Diskusi vedeme o způsobu bytí, o tom, jakou sociální vědu chceme praktikovat, což je principiálně v souladu s kritickými přístupy upozorňujícími na nutnost společenské odpovědnosti za produkci vědy.

Neustálé opakování stejných technik těžko může vést k posunu poznání, a jak již bylo naznačeno, Frosch (2003) konstatuje, že takový postup vede především ke kumulování informací

bez kontextu a využitelnosti. Metody, které využíváme, nejsou „nevinnými“ nástroji, ale samy o sobě mají dispozici k ovlivnění toho, jaký pohled na svět vytváříme. Pro Lawa (2004, s. 117) „*je realita proudící, fixní a na křižovatce mezi těmito stavy*“ a jak dodává dále (s. 142) „*možná věci drží dohromady právě proto, že nedrží.*“ Ve svém textu potom formuluje pojem metodologických asambláží, které mají přispět k vnímání procesů, a ne konečných produktů. Jak popisuje Charmaz (2006), i ty nejvíce usměrněné a tedy kontrolované procesy mohou v sobě nakonec obsahovat moment překvapení. I opakování, ze záměrem dosáhnout stejného výsledku, může přinést nějaký nový aspekt. Měli bychom ocenit pluralitu metod, fragmentalitu a částečné propojování a zdůraznit téma reflexivity (Law, 2004). Tento autor klade závažné otázky, a ačkoliv nedává konečné odpovědi, poukazuje na způsoby, jak je možné popisovat, zvýznamňovat a oceňovat právě charakteristiky jako je difúznost či heterogenita. S tím se shodují i autoři Ponterotto, Kuriakose a Granovskaya (2008), kteří navíc apelují na to, aby autoři a autorky článků vždy specifikovali svůj přístup k výzkumu.

Při využívání mixed-methods výzkumu se zřejmě často děje to, že jedna či druhá výzkumná pozice převládne a druhý typ výzkumu poslouží pouze jako jakýsi doplněk, s rizikem, že by samostatně možná ani neobstál. Jednoduché odpovědi a návody neexistují, na to jsme v kvalitativním výzkumu ostatně zvyklí. Důležité je realizaci výzkumu pravidelně podrobovat kritice a zvažovat možné konsekvence svých rozhodnutí pro výzkumný projekt. V tomto procesu se člověk často stává insiderem i outsiderem různých metodologických pozic a neustále vyjednává o těchto subjektivitách (Nagy Hesse- Biber, 2010). Taková pozice však může otevírat možnosti k tomu, aby se naše poznání otevřelo novým a neznámým perspektivám. Samotné metody, resp. konkrétní techniky výzkumu, nelze jednoduše odtrhnout od jejich epistemologické roviny (Hall, 2012), jakkoliv primárně záleží na tom, jak konkrétně jsou implementovány. Využívání smíšených metod je výzvou, která nás (opět) učí jinak pracovat s dichotomiemi, které se ve vědě dlouze budovaly a stále v ní jsou přítomné.

Závěr

Předložený teoretický text se zabývá východisky pro realizaci kvalitativního přístup v duchu interpretativního pojetí v kontextu rozvoje praxe smíšeného (integrativního) přístupu, který stojí na spojování různých nejen metodických, ale právě i metodologických koncepcí. Množství publikací vycházejících z toho přístupu publikovaných zejména v časopisu *International Journal of Mixed Methods Research*, vlajkové lodi Mezinárodní asociace pro smíšený výzkum (MMIRA – Mixed Methods International Research Association), poukazuje na to, že tento typ výzkumu se ustanovuje jako zcela svébytný směr vědeckého bádání. Cílem textu bylo poukázat na některé související diskuse probíhající v zahraničí a vedené z pozice výzkumníků pracujících primárně v kvalitativních tradicích. Text je tak příspěvkem do rozvíjející se teoretické i praktické diskuse o smíšeném přístupu v českém prostředí s cílem přispět promyšlené integritě realizovaných výzkumů.

Literatura

- Bačová, V. (2000). *Súčasné smery v psychológii*. Prešov: Prešovská univerzita.
- Bačová, V. (2009). *Súčasné smery v psychológii*. Bratislava: Veda.
- Banister, P., Burman, E., Parker, I., Taylor, M. & Tindall, C. (1994). *Qualitative Methods in Psychology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information*. Thousand Oaks: SAGE.
- Burman, E. (1997). Minding the Gap: Positivism, Psychology, and the Politics of Qualitative Methods. In *Journal of Social Issues*, (4), 785–801.
- Brown, S. D. & Locke, A. (2008). Social Psychology. In Willig, C. a Stainton-Rogers, W. (Eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: SAGE.
- Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. In *Journal of Mixed Methods Research*, (1), 8 – 22.
- Burke Johnson, R. (2015). Dialectical Pluralism: A Metaparadigm Whose Time Has Come. In *Journal of Mixed Methods Research*, Online first, 1 – 18.
- Disman, M. (1998). *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Frosch, S. (2003). Psychosocial Studies and Psychology: Is a Critical Approach Emerging? In *Human Relations*, (12), 1545 – 1567.
- Gough, B. & McFadden, M. (2013). *Critical social psychology*. 2nd Edition. Basingstoke: Palgrave.
- Griffin, K., & Museus, S. D. (2011). Application of Mixed-Methods Approaches to Higher Education and Intersectional Analyses. In *New Directions for Institutional Research*, (151), 15 – 26.
- Hall, R. (2012). *Mixed Methods: In a Search of Paradigm*. Získané z http://www.auamii.com/proceedings_phuket_2012/hall.pdf
- Heller, D. (2006). Jak se změnily učebnice psychologické metodologie? In Blatný, M. (Ed.). *Metodologie psychologického výzkumu: Konsilience v rozmanitosti*. Praha: Academia.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Henwood, K. & Pidgeon, N. (1995). Remaking the Link: Qualitative Research and Feminist Standpoint Theory. In *Feminism & Psychology*, (7), 7–30.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory*. London: SAGE.
- Charmaz, K. & Henwood, K. (2008). Grounded Theory. In Willig, C. a Stainton-Rogers, W. (Eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: SAGE.
- Kvale, S. (1992). *Postmodern Psychology: a contradiction in terms?* In Kvale, S. (Ed.). *Psychology and Postmodernism*. London: SAGE Publications.
- Law, J. (2004). *After Method. Mess in social science research*. London: Routledge.
- Loučková, I. (2010). *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Marecek, J. (2003). Dancing Through Minefields: Toward a Qualitative Stance in Psychology. In Camic, P. M.; Rhodes, J. E. a Yardley, L. (Eds.). *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design*. Washington DC: American Psychological Association.
- Mason, J. (2002a). Qualitative Interviewing: Asking, listening and interpreting. In May, T. (Ed.). *Qualitative Research in Action*. London: SAGE.
- Mason, J. (2002b). *Qualitative Researching*. 2nd edition. London: SAGE.
- McLeod, J. (2001). *Qualitative Research in Counselling and Psychotherapy*. London: Sage.
- Nagy Hesse-Biber, S. (2010). *Mixed Methods Research: Merging Theory with Practice*. New York: Guilford Press.

- Parker, I. (2005). *Qualitative Psychology: Introducing Radical Research*. Milton Keynes: Open University Press.
- Ponterotto, J.; Kuriakose, G. & Granovskaya, Y. (2008). Counselling and Psychotherapy. In Willig, C. a Stainton-Rogers, W. (Eds.). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: SAGE.
- Søndergaard, D. M. (2002). Poststructuralist Approaches to Empirical Analysis. In *Qualitative Studies in Education*, (2), 187–204.
- Spalová, B. (2006). Biografie kvalitativního výzkumu v sociálních vědách v České republice. In *Biograf*, (39).
- Teddlie, Ch. & Tashakkori, A. (2009). *Foundations of Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: SAGE.
- Wheeldon, J. (2010). Mapping Mixed Methods Research: Methods, Measures, and Meaning. In *Journal of Mixed Methods Research*, (4), 87-102.